MANGOLD O‘SIMLIGINING UMUMIY TASNIFI VA TAVSIFI, FOYDALI XUSUSIYATI VA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

AQXAI 1-16 guruh talabasi **Ismonova O‘g‘iloy Abdusalom qizi**
AQXAI 2-11 guruh talabasi **Xoshimov Dilmurodjon Muxitjon o‘g‘li**

Annotatsiya. *Maqolada mangold o‘simligining kelib chiqishi, yashash sharoiti, tarqalishi, marfologiyasi, anatomiyasi hamda shuni ham ta’kidlab o‘tishimiz kerakki, dorivor o‘simlik bo‘lganligi sababli jahon miqyosida juda katta e’tiborga ega o‘simliklar ekanligi.Mazkur maqolada mangoldning kelib chiqishi, biologik xususiyatlari, agrotexnik talablari hamda oziqaviy ahamiyati, uning tarkibida A, C, K vitaminlari, mineral moddalar va antioksidantlar mavjud bo‘lib, inson salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari mangoldning yuqori hosildorligi, sovuqqa chidamliligi va oziqaviy qiymati bilan ajralib turishini ko‘rsatadi. Maqolada ushbu o‘simlikni yetishtirish va undan samarali foydalanish bo‘yicha tavsiyalar ham keltiriladi.*

Kalit so‘zlar. *Mangold, O‘rta Yer dengizi, sho‘radoshlar oilasi, rozetka parhezbop mahsulot, meva, urug‘, barg.*

Mangold (*Beta vulgaris* subsp. *cicla*) — sho‘radoshlar (Amaranthaceae) oilasiga mansub bargli sabzavot o‘simligi bo‘lib, oddiy lavlagining bir turi hisoblanadi. U asosan ildizi uchun emas, balki yirik va shirali barglari hamda qalin bandlari uchun yetishtiriladi. Mangold qadimdan oziq-ovqat mahsuloti sifatida iste’mol qilinib kelinadi.

Biologiyasi. Mangold (Beta vulgaris var. cicla) — sho‘ra (Amaranthaceae) oilasiga mansub, ikki yillik sabzavot o‘simligi bo‘lib, bargi va bandlari uchun yetishtiriladi. U lavlagining bir turi hisoblanadi, ammo ildizmevasi uchun emas, balki serhosil barg massasi uchun

qadrlanadi.Manggoldning ildiz tizimi kuchli rivojlangan, markaziy o‘q ildizli bo‘lib, tuproqning chuqur qatlamlariga kirib boradi. Poyasi birinchi yilda qisqa bo‘lib, yer sathiga yaqin joylashgan barg to‘plamini (rozetka) hosil qiladi. Ikkinchi yilda esa urug‘ berish bosqichida poya cho‘zilib, 1–1,5 metr balandlikka yetishi mumkin. Barglari yirik, yuraksimon yoki cho‘ziq shaklda, yuzasi silliq yoki biroz burishgan bo‘ladi. Barg bandlari oq, yashil, sariq, pushti yoki qizil ranglarda uchraydi. Aynan rang-barang bandlari mangoldni bezakbop va oziq-ovqatbop o‘simlik sifatida mashhur qiladi. Gullari mayda, yashil tusli, to‘pgul holida joylashadi. Mevasi ko‘p urug‘li yong‘oqcha bo‘lib, bir urug‘ tugunchasida bir necha urug‘ joylashadi. Urug‘lari 3–4 yilgacha unuvchanligini saqlaydi.

Tabobatda – yallig‘lanishga qarshi, gemostatik va antioksidantlik xususiyatlarini hisobga olgan holda shamollash, qon ketish, ko‘z pardalarining yallig‘lanishi, kamqonlik va vitamin yetishmovchiligini davolashda ishlatiladi. Shuningdek, qondagi qand miqdorini tartibga soladi, bosh miyani faollashtiradi va ko‘zni mustahkamlaydi.

Bundan tashqari, erkin radikallarning sog‘lom hujayralarga ta’sirini kamaytirib, toksinlardan tozalaydi. Bu saraton hujayralari, immun tizimi va metabolik kasalliklar rivojlanishini oldini oladi.Mangold barglari A, C, K va B guruhi vitaminlariga boy. A vitamini (beta-karotin shaklida) ko‘rish qobiliyatini yaxshilaydi, teri va shilliq qavatlar sog‘ligini saqlaydi. C vitamini kuchli antioksidant bo‘lib, immunitetni mustahkamlaydi va organizmni infeksiyalardan himoya qiladi. K vitamini qon ivish jarayonida muhim rol o‘ynaydi hamda suyak to‘qimasining mustahkamligini ta’minlaydi. B guruhi vitaminlari esa asab tizimi faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi va modda almashinuvini yaxshilaydi. Mineral moddalardan mangold tarkibida temir, kalsiy, magniy, kaliy va fosfor ko‘p uchraydi.

Shuningdek, mangold tarkibida o‘simlik tolalari (kletchatka) mavjud

bo‘lib, ular hazm jarayonini yaxshilaydi, ichak faoliyatini tartibga soladi. Shuni ham aytishimiz o‘rinliki, u past kaloriyali mahsulat bo‘lganligi sababli parhez ovqatlanishda ham keng qo‘llaniladi. Mangoldning 100grammida o‘rtacha 18-20kkal energiya mavjud bo‘lib, bu uni vazn nazoratini saqlamoqchi bo‘lganlar uchun qulay oziq-ovqatga aylantiradi. Parhezbopliligi yana shundaki, mangold glyukoza miqdorini keskin oshirmaydi, ya‘ni qondagi shakar darajasini barqaror saqlashga yordam beradi. Shu bois u sog‘lom ovqatlanish ratsionida keng qo‘llaniladi.

Ko‘paytirish usuli. Mangold o‘simligining bargi va barg bandi iste’mol qilinadi. Mangold o‘simligining birinchi terimgacha o‘suv davri 40-50 kun, barg uzunligi 23-25 sm, kengligi 16-17 sm, barg bandi uzunligi 27 sm. Mangold uzun poyali va bargli (30 sm gacha) bo‘lib, ismaloqqa o‘xshash.

Mangold asosan urug‘idan ko‘paytiriladi. Tuproqning mexanik tarkibi yengil va o‘rtacha qumoq bo‘lishi o‘smlik rivojlanishi uchun yanada qulay muhit yaratadi. Ekishdan oldin yer chuqur haydaladi(25-30sm), chirigan go‘ng yoki kompost solinadi hamda tekislanadi. Urug‘lar erta bahorda, tuproq harorati +4…+5 °C ga yetganda ekiladi. Ekish qatorlab usulda amalga oshiriladi. Qator oralari 45–60 sm, o‘simlik oralig‘i 20–25 sm qilib qoldiriladi. Urug‘lar 2–3 sm chuqurlikka sepiladi. Nihollar unib chiqqach, siyraklashtirish ishlari bajariladi. O‘simliklar orasi 8-10 sm, so‘ngra 10-15 sm masofa qoldirib yagana qiladilar. Urug‘lar unib, so‘ng egatning oralari birinchi kultivatsiya qilinadi. Ikkinchi kultivatsiya ekin bir sug‘orilgandan so‘ng o‘tkaziladi. 20-25 kundan keyin yana bir marta yalpi ishlov beriladi. O‘g‘itlashda azotli, fosforli va kaliyli o‘g‘itlar me’yorida qo‘llanadi. Mangold odatda 60–90 kun ichida hosilga kiradi. Barglari 25–30 sm uzunlikka yetganda terib olinadi. Hosilni bosqichma-bosqich yig‘ib olish mumkin, chunki pastki barglar uzib olinganda yuqori qismi o‘sishda davom etadi.

Mineral moddalardan mangold tarkibida temir, kalsiy, magniy, kaliy va

fosfor ko‘p uchraydi.

Mangold – ikki yillik o‘simlik bo‘lib, birinchi yili – barg, ikkinchi yili – 1,2-1,8 m balandlikdagi gulpoya chiqaradi. Bir tup o‘simlikdan 120-125 gr urug‘ berib, 1000 dona urug‘ vazni 20-22 gr. Urug‘lari 3-4 yil unuvchanligini saqlaydi.Mangold barglari tarkibida vitamin K ko‘p, bundan tashqari C (30 mg %), V (1,43 mg %), E, K, PP, A va E vitaminlar, biotin, qand (3%), shuningdek,

Xulosa.Yuqorida keltirilgan ma’lumotlarga asoslanib aytish mumkinki, mangold (Beta vulgaris var. cicla) biologik, oziqaviy va shifobaxsh xususiyatlari bilan qimmatli sabzavot o‘simligi hisoblanadi. U ikki yillik, sovuqqa chidamli, tez o‘suvchi va yuqori yashil massa hosil qiluvchi ekin bo‘lib, turli tuproq-iqlim sharoitlariga moslasha oladi. Yetishtirish texnologiyasining nisbatan sodda va iqtisodiy jihatdan samarali ekani uni dehqonchilik amaliyotida istiqbolli ekinlardan biriga aylantiradi.Tabobat nuqtai nazaridan mangold immunitetni mustahkamlash, qon tarkibini yaxshilash, yurak-qon tomir tizimini qo‘llab-quvvatlash hamda hazm jarayonini me’yorlashtirishda foydali tabiiy manba sifatida ahamiyatlidir. Antioksidant moddalarga boyligi organizmni erkin radikallar ta’siridan himoya qiladi va umumiy sog‘lomlikni saqlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mangoldni keng miqyosda yetishtirish va kundalik ratsionga kiritish aholining sog‘lom ovqatlanish madaniyatini rivojlantirishda, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda hamda tabiiy shifobaxsh mahsulotlar ulushini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli mangold istiqbolli, iqtisodiy va biologik jihatdan samarali ekin sifatida ilmiy-amaliy tadqiqotlarda hamda qishloq xo‘jaligi amaliyotida alohida e’tiborga loyiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdumalikov U.Z., Ma’ruza matn “No‘ananaviy ekinlar seleksiyasi va urug‘chiligi” AQXAI 2025-yil 20-21-b.

2. Egamov X., Abdumalikov U., Zaparov Z., Tillaboev A., Toshpo‘latov A.Yaratilgan yangi g‘o‘za tizimlarining xo‘jalikka foydali belgilarini aniqlash. Innovatsiya: fan, ta’lim, texnologiya. Ilmiy-uslubiy maqololar to‘plami. Сборник научно методических статией №1. Andijon. 2018 y. 121-123-b.

3. Мирахмедов Ф.Ш., Абдумаликов У.З., Абдумаликов И., Тиллабоев А. Минералные удобрения и их ратсионалное применение на орошаемых землях Узбекистана // Интегратсионные протсессы мирового научно-технологического развития, Белгород, 2017. С. 19-21.

4. Кимсанов И.Х, Кодиров О.А, Рахимов А.Д, Абдумаликов У.З. 6 . Изучение морфологических и хозяйственно-сенных признаков новых сортов хлопчатника в условиях андижанского вилоята// Приоритеты инновационно-технологического развития в условиях глобализатсии, Белгород, 2019. С. 24-27.